

Viant Katalin

Taní-tani – míg van tanító

A könyvkiadói szerkesztőképzésről¹

A RÓZSÁK ÉS A KERTÉSZEK... Két évvel ezelőtt, e helyütt, arról beszéltem Önöknek, hogy orvosi szakkönyvkiadásunkat hogyan látom szerkesztői szemmel. Kiemelten szoltam arról, hogy mi a feladata a kiadónak, a szerzőnek és a szerkesztőnek a könyv születésének folyamatában, és hogy milyennek kell lennie a köztük lévő szellemi és munkakapcsolatnak. Azt gondolhatták akkor, hogy az orvosi (és általában a) szakkönyvkiadás szakmai háttere rendezett: vannak jó kiadók, jó szerkesztők, jó szerzők, jó könyvek és persze elégedett olvasók.

Sajnos, azt kell mondanom, hogy ez nem így van: súlyos és lassan megoldhatatlan gondot jelent a könyvkiadói szerkesztőképzés teljes hiánya a könyvkiadás minden területén. A rózsák azt hiszik, hogy a kertészek örök életűek, mert mindig van egy, aki friss vizet ad nekik. Mi, emberek, tudjuk, hogy nem. A kiadók is azt hiszik, hogy a képzett szerkesztők örök életűek, mert van még egy-egy képzett szerkesztő... Mi, könyvkiadói felelős szerkesztők tudjuk, hogy a szerkesztők sem örök életűek. És tudjuk, hogy az utolsó pillanatokban vagyunk, sok más szakmához hasonlóan: ha a könyvkiadói szerkesztőképzés rövidesen nem indul újtára, akkor a szakkönyvkiadás és általában a könyvkiadás, súlyos minőségi romlással számolhat. Ennek következményei az anyanyelvet, a szaknyelvet, az oktatást, az olvasást és a művelődést, általában pedig a nemzet kulturális színvonalát veszélyeztetik.

A helyzet súlyos, de nem végzetes – hogy mennyire és miért súlyos, arról szól az előadásom. Még időben vagyunk.

JÓ, HA TUDJUK A rendszerváltozás óta, azaz lassan húsz éve, szinte teljesen megszűnt a könyvkiadói szerkesztőképzés. Én 1981-től ismerem a kiadók belső életét: akkor kerültem kezdőként egy szakkönyvkiadó szerkesztőségébe, és jártam végig a „szamárlétrát”. Tudom, hogy a 70-es és a 80-as években minden évben indultak hosszabb-rövidebb tanfolyamok, ahol minden kiadó – ezek száma nem érte el összesen a húszat – minden munkatársa (tartalmi és műszaki szerkesztő, kiadói titkár, korrektor) tanulhatta a szakmát kezdő, haladó szinten.

Így a kiadók munkatársai elméleti képzést is kaptak, miközben saját kiadójukban a gyakorlatot szerezték meg. Évekbe telt, míg valakit felelős szerkesztővé neveztek ki. Addig csak gyakornokként, szerkesztőként dolgozhatott, és mindig egy felelős szerkesztő védőszárnyai alatt.

A munka színvonalát biztosította és növelte az is, hogy „külsősök” munkát nem kaphattak, mert a kiadón belül mintegy ellenőriztük egymás munkáit akkor, amikor a kézirat előkészítését, a korrektori munkát végeztük a másik felelős szerkesztő kollégánk által szerkesztett kéziratot. Ily módon nemcsak a lehető legszebb, leghibátlanabb munkákat adhattuk ki kezeink közül, hanem érvényesíthettük azokat az elveket is, amelyeket a kiadó helyesnek tartott, szerzőinek javasolt, például helyesírási kérdésekben.

Ugyanez az összhang, értékelvűség a kiadók között is érzékelhető volt: minden kiadó törekedett arra, hogy a képzésben munkatársai részt vegyenek, mert csak így biztosíthatta önön rangját a többiek között.

Megemlítem, hogy valaha nemcsak a könyvkiadók voltak kényesek a minőségre, hanem az újságszerkesztőségek is: „anno” híres írók dolgoztak a lapok szerkesztőségeiben is, és még az említett húszéves időszakban is élt a lapszerkesztőségekben a hagyományos újságírói házi képzés, műhelymunka. Újságíró sem lehetett akárki.

„AZ ÍRÁSTUDÓK FELELŐSSÉGE” Ha az *írástudók* szó tényleges szó szerinti jelentésből indulunk ki, akkor komolyan kell vennünk azt, hogy aki tud írni, annak nagy a felelőssége. Ha a munkamegosztásból eredő legnagyobb előnyt meg kellene fogalmaznom, azt mondanám, hogy az nem más, mint a szakmaiság. Vagyis az, hogy elvárhassuk: aki írásra adja a fejét, az (legalább) írni tudjon, aki gyógyításra adja a fejét, az gyógyítani tudjon...

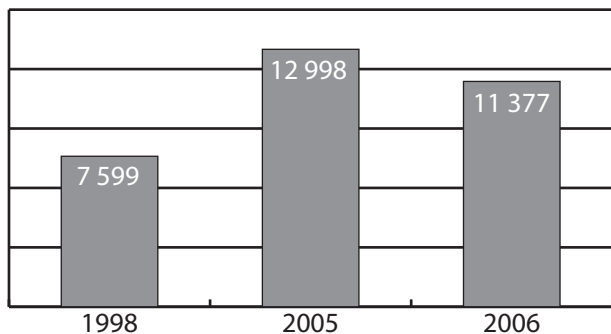
A munkamegosztás azt hozta, hogy a könyvkiadók, akik sok-sok millió ember napi olvasnivalóját (könyvet, újságot, kiadványokat, szórólapokat) állítják elő, a nyelv, az irodalmi ízlés,

1 Elhangzott a Magyar Professzorok Világtanácsa, Problémák, feladatok a nyelvi kultúrában (anyanyelv – szaknyelvek) című ankétján. 2007. május 11–12.

az ismeretáramlás legfőbb befolyásolóivá váltak mára. És ne feledjük: nemcsak az olvas, aki könyvet, újságot vesz kezébe. Olvas mindenki: az utcán feliratokat, a tévében szalagcímet, a termékeken tájékoztatókat, tehát mindenkire hatással van az a képi megjelenés, ahogyan a szó képet, formát ölt.

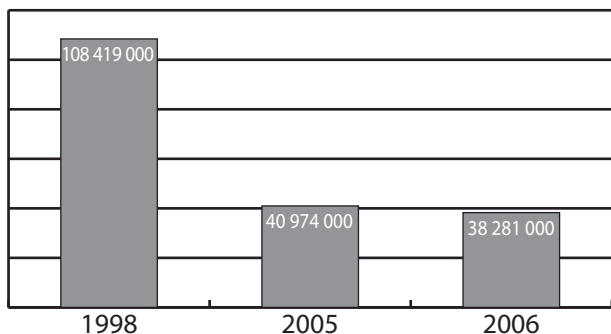
A könyvet kiadók felelőssége azért nagyobb, mert a könyvet többször vesszük kézbe, esetleg nemzedékek forgatják, tanulnak belőle, így hatásuk is mélyebb. És tán az sem véletlen, hogy általában az olvasók is többet, jobb színvonalat várnak el egy könyvtől, mint egy filléres szórólaptól. Nem mindegy, milyen is a könyv, amelyet leemelünk a polcra.

KÖNYVKIADÁSUNK A SZÁMOK TÜKRÉBEN A könyvkiadók fokozott felelősségét támasztja alá két egyszerű adatsor. Az 1. ábrán azt látjuk, hogy némi visszaesés ellenére még mindig 11 377 „cím”, azaz különböző könyv jelent meg hazánkban 2006-ban, ami az 1989-es 7599-es számhoz képest csaknem 50%-os növekedés.

1. ábra. Könyvkiadásunk cím szerint

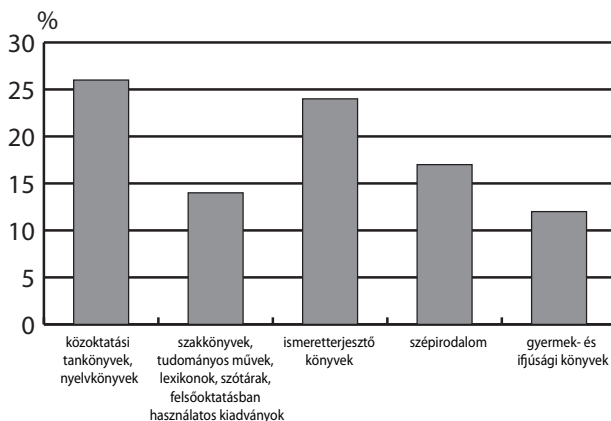
A 2. ábra pedig azt mutatja, hogy bár a példányszám 2006-ban csak (!) 38 281 000 db, azaz mintegy harmadára csökkent az 1989-es adathoz képest, de ez még mindig óriási szám: átlagosan 3 könyv kerül tehát egy-egy ember kezébe.

2. ábra. Könyvkiadásunk példányszám szerint

A 3. ábra szerint az első és második helyen épp a közoktatási tankönyvek, a nyelvkönyvek és az ismeretterjesztő művek (vagyis a legtöbbet forgatott könyvtípusok), majd a szépirodalom

mi művek és legkisebb példányszámmal a szakkönyvek (tudományos művek, lexikonok, szótárak, felsőoktatásban használatos kiadványok) és 5. helyen a gyermek- és ifjúsági könyvek állnak.

3. ábra. Könyvkiadásunk könyvtípusok szerint

Nem mindegy tehát, hogy mit és milyen minőségben adnak ki a kiadók, mit és milyen minőségben olvashatnak az olvasók.

Ha pedig azt is hozzáteszem az eddigi adatokhoz, hogy ezt a könyvmennyiséget mindösszesen 14, azaz tizennégy kiadó adja kezünkbe a 160 számon tartott magyarországi kiadó közül, és ezzel egyben a könyvkiadás 58,9%-át uralja, akkor elgondolkodhatunk mi is, ők is, azon a felelősségen, amely a vállukon nyugszik... Néhány száz ember mint véleményírányító egy tízmilliós országban: akár megnyugtató is lehetne, de nem az.

Mint említettem, a könyvkiadói szerkesztőképzés gyakorlatilag megszűnt. Vajon milyen is a könyveink minősége – tartalmi és formai tekintetben –, ha nem képzett emberek készítik azokat?

SZERKESZTŐI TANFOLYAMOK? Ha a világhálóra fellépünk, 0,1 s alatt száz találatot és mintegy 139 000 előfordulást kapunk a *szövegszerkesztés* kifejezésre. Egy egész honlap is van, a www.szovegszerkesztes.hu, ami kellően megtévesztő. Akkor most van képzés vagy nincs? Sajnos: nincs. Ugyanis ezek a szerkesztőképzések mind számítógépes szövegszerkesztést takarnak. Erre természetesen szükség van, de ez a képzés nem egyenlő a kiadói szerkesztőképzéssel.

Inkább árt a könyves szakmának, mint használ, mert megtévesztő: a felületes szemlélő azt hiheti, minden rendben van, pedig épp itt a baj gyökere. Akik elvégeznek egy számítógépes szövegszerkesztői tanfolyamot, vagy ilyet szerveznek, azt hiszik, szerkesztők lettek, illetve szerkesztőket képeznek, pedig nem.

Kétségtelen, hogy az ő felelősségük is nagy. Örömmel láttam, hogy Alföldi István ügyvezető, a Neumann János Számító-

gép-tudományi Társaságban a digitális írástudók felelősségéről beszélt 2004-ben, megállapítva, hogy „az információs társadalom építése a három »i« jegyében zajlik: infrastruktúra, igény, ismeret”.

EGY ÉLMÉNY... Egy szövegszerkesztést oktató tanfolyam hirdetésében olvastam: „A szövegszerkesztést nem nehéz megtanulni. A mai szövegszerkesztők barátságosak, játék és élmény velük a munka.” Hát, nézzük ezt az élményt, ezt a játékot néhány példa erejéig.

Mit is tanácsol nekünk a Word? Persze, csak szavak szintjén. Mert szöveg szintjén: semmit nem tud, nem tanácsol.

Eredeti	Javaslat
mindannyiunknak	mindannyiinknak
a törvény kötelezővé (teszi)	törvénykötelezővé
Benkő	Benő, benők
Kenesei	Kénesei, Kenései
harmadrend	harmatrend
Guzsalyas	guzsalya
Nyelvtud.	nyelvtus
Ladó	adó
frissessége	frissége
Márai-program	árai-program, Mára-program, Mária-program, Marai-program

Vagy hogy előadásom címénél maradjak: a *Tani-tani* helyett két ötletet is kapok az írásmódra: *Tan-tani*, *Tani-tani*.

Lehet, hogy mégsem egy élmény a Word? Ha tehát egyszer egy szót beírunk, vagy szerepel a gépünk agyában, ahhoz makacsul ragaszkodik. Mit tudja ő, hogy a nyelv nem szavak egymásutánja. Azért ne legyünk igazságtalanok: a World valóban barátságos, mert felhívja figyelmünket arra, hogy a *Szarvas* „kifejezést” nem illő használni... Ő csak tudja.

KÉT VIZSGA! Amit a Word nem tud, azt mi tudjuk, nekünk kell tudnunk. Így azt is, hogy az elektronikus szövegszerkesztői ismeretek más tudásanyagot adnak és kérnek számon, mint a kiadói szerkesztői ismeretek elnevezésű képzés. Mindkettőre szükség van, de egymást nem helyettesítik. A kiadói szerkesztői ismereteknek pedig csak egy része az elektronikus szövegszerkesztés, azaz az előbbi sokkal több és mélyebb tájékozottságot és ismereteket feltételez.

A kiadók, illetve az őket irányító felügyelő minisztérium(ok) vagy a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete rendszeresen díjazta a legjobbakat. Én az alatt a tíz év alatt, amíg könyvkiadóban dolgoztam, egy díjat kaptam, az elmúlt öt évben pedig mint külsős szerkesztő, kettőt. Sajnos, ez nem azt jelenti, hogy én ennivel jobb szerkesztő lettem, hanem

inkább azt, hogy valaha nehezebb volt ilyen elismerést elnyerni a sok jól képzett szakember között.

KIADÓK EGYKOR ÉS MA A színvonal csökkenésének fő oka az, hogy a kiadók belső felépítése megváltozott, és ennek megfelelően a kiadói munkakörök is megváltoztak.

A hagyományos kiadóban az irodalmi szerkesztőség szellemi műhely volt, mégis az első elbocsátások épp a tartalmi szerkesztőket sújtották, elsősorban az 1980-as évek végén, amikor a könyvkiadói rendszer az elsők között dőlt össze az állam anyagi támogatásának csökkenése, illetve megvonása miatt. A számítástechnika térhódítása a helyzetet csak rontott: a szövegszerkesztői programok léte mintegy sugallta, hogy a szöveggel nem kell embernek dolgozni, arra ott a gép, a hibátlan technika. Így aztán nemcsak elbocsátották a szerkesztőket, némi lelkifurdalás közepette, hanem lassan el is hitték, hogy nincs szükség rájuk, a tudásukra, és ezért a kiadói belső képzéseket is elsorvasztották, egyszerű anyagi okok miatt. A kiadók először szerkesztőik kezébe adtak vándorbotot.

A mai könyvkiadók vállalkozások, és ezzel a jelzővel nem dicserem őket. Nem mintha nem lenne nehéz a piaci és egyre romló gazdasági körülmények között a kultúra területén állva maradni, de a létért – ma már teljesen világos – nagy árat fizetnek a legtöbben. A minőséggel fizetnek. Bárki alapíthat kiadót, bármit kiadhat, szinte bármilyen minőségben: alig van némi törvényi szabályozás. A piacositott könyvkiadás fő célja ugyanis a megmaradás, a gazdaságosság.

NEM SZERKESZT – SZERVEZI! A mai szerkesztő, még ha van is valamilyen egyetemi végzettsége, nem tekinthető képzettnek könyvkiadói ismereteit tekintve, mert nem kap jellegzetesen kiadói képzést. Ugyanis nincs, aki képezne, mert nincs intézmény sem, amely e feladatot vállalná. Szerencsés az a kezdő, aki olyan idősebb munkatárs mellett dolgozik, aki még tudja a szakma csinját-bínját. Így jobb híján a mai szerkesztő nem szerkeszt, hanem szervez: örökdió a folyamat, a határidők felett, továbbítja a munkát egyik embertől a másikig, akik egymástól elszigetelten dolgoznak, legtöbbször még csak nem is a kiadó kötelékében, hanem ki-ki otthon, egyedül. Fázisok maradnak ki takarékoságból, legjobb esetben is önnön munkájukat ellenőrzik: egy személyben szerkesztők, előkészítők, korrektorok, sőt marketingesek, titkárok, pénzügyesek is.

Az a néhány képzett szerkesztő pedig, aki még dolgozik, egyre több helyről kap megbízást. Ez többszörösen rossz: egyrészt óhatatlanul a minőség rovására megy a sok olvasás, másrészt igen belterjes lesz a szakma.

TEHER ALATT NŐ A PÁLMA? Azért ne legyünk igazságtalanok a kiadókkal, amikor a szerkesztőkkel való viszonyukat bemutatjuk. Nem könnyű nekik. Sújtotta őket a 12%-os áfa (mára már csak 5%-os), az 1%-os NKA-járulék, az előállítási költségek állandó növekedése. Az emberek, a nemzet elszegé-

nyedése. A (legalább) 160 hazai és számtalan külföldi kiadó versengése a vevőért, a 14 hazai tőkeerős kiadó túlsúlya. Az amúgy sok jót is hozó világháló, az elérés, hozzáférés szinte korlátlanul tűnő lehetősége a könyvkiadás helyzetét nem javította: letölthető, elolvasható szinte minden, és ezért még azok sem mindig veszik meg a könyvet, akik eddig egyébként megvették.

LÁSSUK MEG A JÓT IS! Az árnyaltabb képhez hozzátartozik, hogy sok a jó kezdeményezés, virágoznak a haladó hagyományok, és a még mindig jelentős a lelkes, elkötelezett szakemberek száma. Fontos az is, hogy épp az olvasók azok, akik a minőséget egyre inkább számon kérik a kiadókon, s ezzel arra ösztönzik őket, hogy tegyenek a minőségi könyvkiadásért.

Sok vitát váltott ki, de én eredménynek tartom, hogy ma is létezik az MKKE (Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése), 140 taggal, amelynek előde, a Pesti Könyvnyomdászok Grémiuma 1795-ben született. Ez a szervezet sokrétű feladatot lát el:

- versenyszabályt és etikai kódexet ad ki tagjai számára,
- kapcsolatot tart mint tag a Kiadók Nemzetközi Egyesületével 1968 óta,
- ajánlásokat és törvényjavaslatokat fogalmaz meg a mindenkori kormányzat számára,
- 2006-ban a magyar irodalom és a minőségi magyar könyvkiadás támogatásának Márai-programját hirdette meg,
- meghirdette 2008-ra pedig Az irodalom éve programot,
- 2007-ben megszervezte a XIV. nemzetközi könyvfesztivált,
- bábáskodik irodalmi díjak meghirdetése és adományozása körül (Az év kiadója, Az év könyve, Az év illusztrátora, Szép Magyar Könyv verseny),
- együttműködik rokon szakterületek szövetségeivel (illusztrátorok, fotográfusok, művészkiadványkötők),
- szervezi a magyar kulturális évadokat, eseményeket világszerte,
- meghirdeti és megszervezi az ünnepi könyvhét eseményeit (2007-ben a 75.-re került sor).

Eredmény a művek soha nem látott gazdagsága, sokszínűsége, frissessége, a kiadás rugalmassága. Eredmény, hogy a könyvet még mindig keresik és megveszik az emberek.

A LEGJOBB HÍR! Két évvel ezelőtt teljesen bizonytalan volt a kiadói szerkesztők képzés további sorsa. Ekkor kezdődött el ugyanis az Országos Képzési Jegyzék, illetve a képzési rendszer teljes átdolgozása, mint kérdésemre elmondták: „a kor igényeinek” megfelelően. Az akkor nyolcszáz szakmafeleség számát mindenképpen csökkenteni akarták, mert soknak találták. Nem tudom, mihez képest volt nagy e szám, de tény: a szűkítés egyik szempontja az volt, hogy amilyen képzésre az elmúlt években nem jelentkezett senki, arra bizonyára nincs már szükség, tehát vagy törlik, vagy összevonják valami hasonlóval. Fel sem merült az, hogy tán jelentkeztek volna, ha lett volna képzőhely vagy pénz vagy igény... Ami nincs, arra nem lehet jelentkezni.

A legjobb hír, amit mondhatok: a könyvkiadói szerkesztők képzés megmenekült. Szerepel ugyanis a 21 szakmacsoportot tartalmazó új OKJ-s jegyzékben, amely alap-, rész-, elágazó és ráépülő szerkezetben sorakoztatja egymás mellé a nem iskolarendszerben tanítható-tanulható szakmákat. A lista a 10/2007. (III. 27.) SzMM rendeletben olvasható. Egyelőre nincs kidolgozva és jóváhagyva a követelményrendszere, de annyi tudható, hogy 500, illetve 300 órás részképzésnek minősül majd a könyvkiadói szerkesztő munkatársa elnevezésű képzés, amelyet az OKM felügyel. Azt már nem is kérdezem, hogy miért a munkatársat képezzük csak? Örülünk, hogy az ő képzésére gondoltak.

Hogy a szerkesztő hol terem? A költői kérdésre nem kaptam választ.

KI KIT TANÍTSON? S ha már tanítjuk a szakmát, fel kell tennünk a kérdést: ki kit tanítson? Nem kell hosszan fejtegetnem, hogy mindent annak legjobb mesterétől: népdalt, népzeneit, néptáncot csak tiszta forrásból, „magas” tudományokat tudósoktól.

4. ábra. Csak tiszta forrásból...

A szerkesztői ismereteket pedig szerkesztőtől is tanuljon a jelölt. A leendő szerkesztő vagy munkatársa tegyen szert elméleti és gyakorlati tudásra egyaránt. Lehetőleg egyetemi végzettségre épüljön rá az elméleti kiadói képzés, a társszakmai ismeretek, és közben szerezzék meg a gyakorlatot a jelölt a kiadói szerkesztőségben, bejárva évek alatt a ranglétrát.

Akkor teljes vértzetben léphet elő – hogy aztán tanuljon egy életen át, mert mindig lesz új a nap alatt.

KI MÉG ÉS MIRE? Röviden: a legjobbak a legtöbbre, folyamatosan és több szinten tanítsák a kiadók minden munkatársát. Csak röviden és nem a teljesség igényével sorolom fel a legfontosabbakat: szerzői jog, a könyvkiadó mint szervezet, a könyvszakma története és jelene, tudománytörténet,

társszakmák, fordítás, illusztrálás, esztétika, nyelvhelyesség, szövegtan, didaktika, lélektan, gazdasági, nyomdai, számítástechnikai ismeretek.

Madarat tolláról, kiadót szakembereiről ismerhetünk fel: ahogy nem létezhet zenekar mélyhegedűsök nélkül, egészségügy orvosok nélkül, nem létezhet kiadó képzett munkatársak, képzett kiadói szerkesztők nélkül.

Ha a kiadó beékelődött a századok során a szerző és a nyomdák közé, akkor meg is kell tartania azt a szerepkört, amelyre sem a szerző, sem a nyomda nem képes, nem hivatott. Épp ma, amikor a technikába vetett hitünk már kellően és joggal megrendült, látnunk kell: a könyv születése „bábák” nélkül, azaz kiadói szakemberek nélkül elképzelhetetlen.

A MAGYAR NYELV IS PROGRAM LESZ EGYSZER? Reméljük, igen. Mert dicséretes ugyan, hogy 2007. január 8-án az Oktatási és Kulturális Minisztérium feladatául tűzte ki, hogy megtervezze, előkészítse és a szakterületek segítségével megvalósítsa általában az idegennyelv-tanulás, valamint az ehhez kapcsolódó új lehetőségek megismertetését és népszerűsítését, mert idegennyelv-tudásunk valóban nem kielégítő. A Világ-nyelv programot tehát üdvözljük: elég a makogásból, mutogatásból, egy nyelvűségből. De elvárjuk azt is, hogy anyanyelvünk is megkapja a folyamatos segítséget. Mert lassan már nem tudja senki, gyűrűs ujjával vagy gyűszűs ujjával karcolta-e Móra Ferenc édesanyja a betűket a malomház jégvirágos ablakába?

KINC2

Gyűszűs ujjal...

Hogy ez nem fontos? Akkor mi fontos? Ki a megmondhatója? Addig is, jó lenne elgondolkodnunk azon, hogy nem egészen mélyen, egészen az alapoknál kell-e elkezdennünk a munkát? Lehet-e rossz alapokra vagy egyre inkább megkérdőjelezett alapokra építenünk nyelvművelésünket?

Lehet-e az, hogy nyelvünk szókészletét, rendszerét, mi több szinte egész kultúránkat őseink tolvaj szarka módjára lopkodták össze a hosszú vándorlásaik során, ráadásul mit sem törődtek azzal, hogy azt az utat járják-e be, amelyet századokkal később a hivatalos tudomány berajzolt számukra... Hogyan lehet az, hogy még ma is konokul tartja magát egy olyan nyelv- és néperedet-szemlélet, amelynek alig van múltja, s amely csak egy volt a több elképzelés mellett, s amelyet némi erőszak árán sikerült csak az egyedül helyesnek kikiáltani? Mindmáig.

Talán ezeket a kérdéseket kellene először feltennie azoknak, akik a tudást bírják. Mi, akik a napi élet sűrűjében, kiadói szerkesztőként dolgozunk, erre nem vagyunk hivatottak. De vannak kérdéseink, amelyekre tőlük várjuk a választ.

Mert tudjuk: Nyelvében él a nemzet!

A magyar politikusokhoz (részlet)

“Nyelvünk, egyetlen kincsünk, melyet
Apáink örökségiből
El nem rabolt még az enyészet,
Az ellenünk esküdt idő,
Nyelvünk is veszendőben volt már,
Hozzája közel volt a vég,
Az országútra kítaszítva
Halálos bajban fekvévk.

Kevély urak, e szent betegnek
Milyen segílyt nyújtottatok?
Ha hozzáléptetek, azért volt,
Hogy rajta egyet rúgjatok!
Költők valának ápolói,
E rongyos, éhes emberek,
Ők ápolák s menték meg ... és ti
Őket mégis lenézitek!”

Petőfi Sándor